

poslopji, o opuščanju zunanjih stopnišč in dozidavanju spahnjenic, bivalnih prostorov z ognjiščem, in o drugih spremembah v 19. stoletju. Na koncu zaokroži svoj delež v monografiji s poglavjem Preskrba vasi z vodo, v katerem največ govori o gradnji občinskega vodovoda na začetku 20. stoletja. Sicer so vaščani vodo zase in živino dobivali iz vodnjakov in kalov, ki pa so jih po napeljavi vodovoda opustili, tako da za mnogimi, ki jih omenja, danes ni več sledu.

V osrednjem delu monografije so zbrani zgodovinski in umetnostno-zgodovinski prispevki. Jasna Svetina v prispevku Taborna obzidja obnavlja zabrisano podobo poteka nekdanjih obrambnih objektov, Ana Jazbec in Tomaž Lazar pa se posvečata ostanekom poznosrednjeveških in renesančnih fasad z naslikanimi arhitekturnimi členi in upodobitvi vojaka landsknehta v eni od hiš. Robert Peskar najprej predstavlja zgodovino in bogato opremo štanjelske cerkev sv. Daniela z nenavadnim, na limono spominjajočim zvonikom, in nato še skromnejšo cerkev sv. Gregorja na pokopališču, ki si ga Štanjelci delijo s Kobdiljci. Svoje poglavje ima tudi največja znamenitost

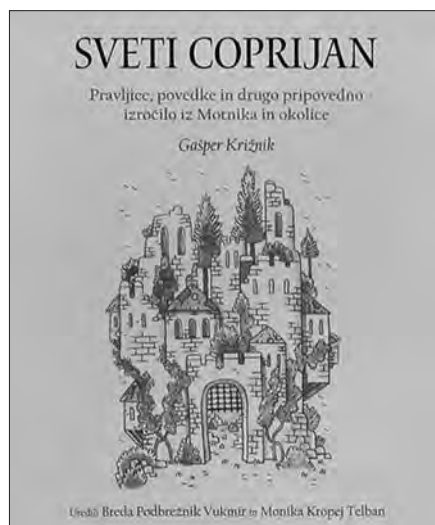
Štanjela, Ferrarijev vrt, stvaritev Maksa Fabianija. O nastajanju in ureditvi tega izjemnega spomenika oblikovane narave piše Marvy Lah, ki opozarja tudi na manj vidne dele sistema zbiranja in pretoka vode od cisterne ob cesti, ki vodi med današnjimi vrtovi proti domačiji Skoncovih, do betoniranega korita ovalnega ribnika z znamenitim mostičkom v parku.

O letih 1915–1917, ko je bil Štanjel z veliko bolnišnico in železnico pomembna točka avstrijske obrambe na Krasu, priča predvsem vojaško pokopališče v globeli pod vasjo. Ernesta Drole v zadnjem poglavju piše o tem, pa tudi o drugih tovrstnih kulturnozgodovinskih spomenikih.

Slikovna spremljava besedil presega zgolj ilustrativno vlogo. Tako rekoč še sveže in v novejšem času posnete fotografije se prepletajo in zapletajo v dialog s sto in tudi več let starim dokumentarnim slikovnim gradivom, tako da opozarjajo na razlike med nekdanjim stanjem in spremembami, ki so jih prinesle bolj ali manj posrečene obnove in prezidave objektov. Večidel so reproducirane v črno-beli tehniki, tako da so premiki, nastali v času, še bolj vidni.

Na koncu je treba omeniti, da bi bilo

knjigi v prid, bralcem pa v veliko pomoč, če bi ji bilo priloženih nekaj prostorskih skic – ali vsaj en večji zemljevid – z različno obarvanimi oznakami, kje stojijo, in predvsem, kje je v preteklih obdobjih stal ta ali oni opisani objekt. Kje je na primer potekalo prvotno obzidje in kje so stali srednjeveški grad ter obrambni stolpi, kje je skozi vas vodila cesta, kje je bila »judeja«, hiša ali dve z judovskimi prebivalci, ki so skrbeli za trgovino in denarne zadeve ipd. Zgolj besedni opisi kljub prizadevanjem avtorjev, da bi bili kar se da natančni, so za orientacijo na terenu nezadostni in tudi poznavalca današnjega Štanjela pustijo v negotovosti. Ne glede na to pomanjkljivost in hibo velike večine zbornikov, da se navedbe posameznih avtorjev rade ponavljajo, je v vseh pogledih bogato knjigo veselje vzeti v roke. Kar pa, žal, mnogim ne bo dano. Namenjena je v prvi vrsti strokovnim javnostim in protokolarnim priložnostim, del pa tudi prodaji. Razlog več za še kakšno bolj poljudno predstavitev Štanjela in okolice, v kateri bi bilo več še ne dovolj pojasnjene bližnje preteklosti in sedanjosti. In da bi v njej prišli bolj do besede sami Štanjelci.

GAŠPER KRIŽNIK: Sveti Coprijan.

Pravlјice, povedke in drugo pripovedno izročilo iz Motnika in okolice.

Založba ZRC, Ljubljana 2020, 456 str.

Slovensko ljudsko slovstvo je bogatejše za obsežno ter odlično urejeno in opremljeno knjigo ljudskih pripovedi z območja med Kamnikom in Ločico pri Vranskem. Pred več kot poldrugim stoletjem jih je zbiral čevljar in trgovec Gašper Križnik, reven kmečki sin, ki je živel med letoma 1848 in 1904. Knjigo Sveti Coprijan sta s sodelavci

za objavo pripravili, uredili, opremili z opombami in slovarčkom manj znanih besed, predvsem germanizmov, ter napisali spremni besedi ravnateljica kamniške knjižnice Franceta Balantiča Breda Podbrežnik Vukmir in odlična poznavalka slovenske slovstvene folklore Monika Kropelj Telban z Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU.

* Milan Vogel, univ. dipl. etnolog in prof. slovenščine, upokojeni komentator v kulturni redakciji; mavcmilan@gmail.com. – Besedilo je bilo predvajano 7. septembra na 3. programu Radia Slovenija v oddaji S knjižnega trga, za katero je bilo prvotno tudi napisano. Tu ga objavljamo z malenkostnimi spremembami.

Ti ustanovi sta knjigo s skoraj 500 stranmi in ilustracijami Mihe Hančiča tudi založili.

Gašper Križnik je bil samouk brez šolske izobrazbe in se je sam usposobil in naučil pisati. Zbral je okrog 350 pripovednih enot, ki jih je večino zapisal sam, nekatere pa so mu napisali pripovedovalci, za kar je marsikateremu moral tudi plačati. Zanimiva je starostna struktura pripovedovalcev, ki sega od desetletnega fantiča do starostnikov, med njimi pa so bili vse od vajencev, vojakov, krčmaric do arestantov. Tudi sam je začel zbirati ljudsko blago, deloma zato, da bi kaj dodatno zaslužil, saj je bilo to v drugi polovici 19. stoletja tako rekoč »v modi« tako med šolanimi kot med nešolanimi ljudmi, naročniki pa so tudi plačevali, toda njegov vnuk Janez Križnik je prepričan, da »to ni bil le njegov konjiček, ampak notranja potreba in poslanstvo. Zato je prehodil vse kraje od Kamnika do Celja, od Motnika do Zagorja, pa tudi kraje v Savinjski dolini« (str. 15). Križnik se je vključeval tudi v mednarodno zbirateljsko dogajanje. Bil je v stiku z uglednim zapisovalcem ljud-

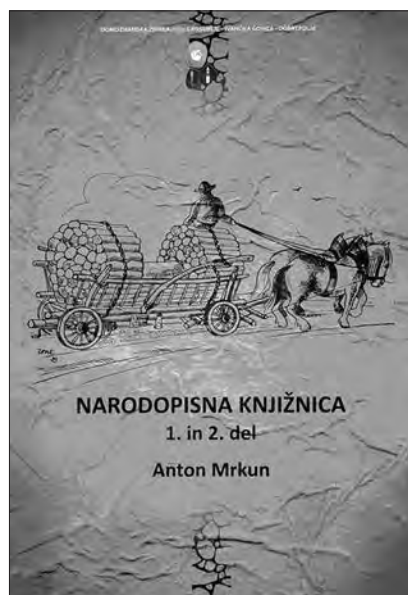
skega izročila Baudouinom de Courtenayjem, pri nas znanem predvsem po raziskovanju Režije. Okoli leta 1878 mu je v Sankt Peterburg poslal nekaj gradiva in v poročilu o zbiranju zapisal: »Več kot polovico narodnih reči sem izročil Slovenskeji Matici« (str. 16). Gradivo, ki mu ga je poslal, je še danes shranjeno v arhivu v Sankt Peterburgu, kopije pa v Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC SAZU. Leta 1874 je sam založil knjižico osmih pravljič in pripovedk z naslovom *Slovenske pripovedke iz Motnika. Nabral in v izvirnem jeziku zapisal Podšavniški*. Natisnili so mu jo v tiskarni Družbe sv. Mohorja v Celovcu. Objavljal pa je tudi v revijah in zbornikih v Zagrebu in v Sloveniji.

Zelo vneto je zbiral tudi za zbiralca slovenskih ljudskih pesmi Karla Štreklja in iz te zapuščine je nastala tudi knjiga *Sveti Coprijan*, omenjeno pa je, da bo mogoče nastala še kakšna iz drugega ohranjenega gradiva.

Veliko pravljič in pripovedk pripoveduje o grajskem življenju, zakletih grajskih gospodičnah, ki jih po navadi reši najmlajši od treh sinov kakšnega

graščaka ali celo kmeta, o zakletih gradovih in deželah, veliko pa je tudi motivov, ki jih v ljudskem pripovedništvu redko srečamo. Takšna je npr. pravljica št. 11 o kralju, ki je imel dvanajst hčera in dvanajst sinov, a le dvanajst graščin, zato jih je prisilil, razen najstarejših dveh, da so se poročili med seboj – in zato so vsi okamneli.

Pretresljive so tudi besede dekleta: »Ko sem bila stara osem let, so me bili ravbarji ukradli, in zdaj je od tega že štiri leta in me vsak dan štiriindvajset ravbarjev nuca.« Zato Monika Kropelj Telban v spremni besedi piše: »Od drugih zapisov tistega časa loči Križnikove pravljice in povedke tudi njihova izjemna vsebinska raznolikost ter bogastvo motivike, simbolike in metaforike. Kreativnost in fantazija pogosto presega pripovedno izročilo, ki so ga zapisali drugi zapisovalci tistega časa. Milko Matičetov meni, da je Gašper Križnik ohranil živo ljudsko pravljico za odrasle z vsemi možnimi epizodami, ki so jih šolani zbiralci zaradi nekakšnih pedagoško-moralnih načel na široko obšli, nekateri pa jih menda niti slišali niso« (str. 18).

ANTON MRKUN: Narodopisna knjižnica.

Mestna knjižnica (Domoznanska zbirka občin Grosuplje, Ivančna gorica, Dobropolje), Grosuplje, 2013, 260 str.

LJUBIČ TONE: Narodopisna knjižnica.

Mestna knjižnica (Domoznanska zbirka občin Grosuplje, Ivančna gorica, Dobropolje), Grosuplje, 2017, 262 str.

»Slovenci imamo mnogo narodnega blaga. Imamo kmečko arhitekturo, narodne noše, vezenine, plastiko, ljudsko slikarstvo, domačo umetnostno obrt, krasno narodno pesem in njene melodije, pripovedno blago in mnogotere druge stvari, ki jih drugi narodi nimajo.« To so bile uvodne besede v knjigi,

pravzaprav uvod v zbirko, ki jo je pred 77 leti zasnoval in izdal Anton Mrkun, duhovnik, zgodovinar in narodopisec. Uredništvo Domoznanske zbirke občin Grosuplje, Ivančna gorica, Dobropolje pa se je odločilo, da Markunovo zbirko znova izda in tako približa bralcem. Leta 2013 je izšla prva knjiga s ponati-

* Katarina Šrimpf Vendramin, dr. etnologije, znanstvena sodelavka, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje; katarina.srimpf@zrc-sazu.si.